

УДК 821.111-3.09

АДАПТАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ ЯК РІЗНОВИД МІЖМОВНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДУ О. ТЕРЕХА КАЗКИ О. УАЙЛЬДА “THE HAPPY PRINCE”)

Юлія Янченко

*Дніпродзержинський державний технічний університет,
вул. Дніпробудівська 2а, м. Дніпродзержинськ, Дніпропетровська обл., 51918,
e-mail: yulikmur@ukr.net*

Розглянуто адаптацію художнього твору як різновид його сприйняття та інтерпретації в іншомовному культурному середовищі. Проаналізовано особливості адаптації казки Оскара Уайльда “The Happy Prince” в перекладі О. Тереха, визначено комплекс чинників, що вплинули на адаптацію цього твору, встановлено зв’язок між чинниками, що зумовили адаптацію, та особливостями рецепції твору в культурі перекладу.

Ключові слова: адаптація, переклад, рецепція, перекладацька настанова.

В українських університетах переклад здавна розцінюють як окрему дисципліну, в той час, як на Заході його трактують як складник літературної компаративістики. Однак останнім часом все більше українських дослідників розглядають ті чи інші елементи перекладознавства “в компаративному перекрої” [1, с. 81], тобто намагаються включити переклад до сфери літературознавчої компаративістики. На думку Василя Будного та Миколи Ільницького, для такого підходу є всі підстави, оскільки, по-перше, переклад є важливим об’єктом порівняльного дослідження як один із надзвичайно плідних різновидів міжлітературної і міжкультурної взаємодії, а по-друге, він надає компаративістиці необхідне методичне забезпечення, адже без перекладних творів було б неможливим “широкосягле зіставне вивчення різномовних мистецьких контекстів планети” [1, с. 81].

Явище адаптації при перекладі іншомовних текстів, як особливий різновид міжмовного посередництва, вже давно привертає увагу дослідників. Дослідженням різних аспектів адаптації займалися такі спеціалісти в галузі перекладознавства, як Ю. Найда, В. Комісаров, Я. Рецкер, А. Паршин та інші. Однак, останнім часом явище адаптації художніх творів при перекладі зацікавило не тільки перекладознавців, а й представників літературознавчих дисциплін, зокрема В. Будного та М. Ільницького, які в підручнику “Порівняльне літературознавство” розглядають адаптацію з погляду компаративістики та рецептивної естетики [1]. На наш погляд, такий підхід до цього явища може бути досить плідним, оскільки дослідження особливостей адаптації того чи іншого літературного твору при перекладі може значно збагатити уявлення про рецепцію твору в культурі перекладу. Відтак, мета цієї статті полягає в тому, щоб на матеріалі адаптованого перекладу конкретного літературного твору (казки Оскара Уайльда “The Happy

Prince”) дослідити можливості розгляду адаптації як одного з різновидів рецепції та інтерпретації літературного твору в рамках іншої культури. Поставлена мета вимагає виконання наступних завдань: 1) визначити специфіку адаптації як особливого різновиду міжмовного посередництва; 2) проаналізувати особливості адаптації казки О. Уайльда “The Happy Prince” в перекладі О. Тереха; 3) визначити характер внутрішньої настанови перекладача та інших чинників, що вплинули на адаптацію цього твору; 4) встановити зв’язок між чинниками, що зумовили адаптацію, та особливостями рецепції цього твору в культурі перекладу.

Відтворення твору художньої літератури на найвищому якісному рівні вимагає звертання до мистецького (художнього) перекладу, який передбачає не лише точну передачу змісту оригіналу, а й збереження його мистецьких якостей, тобто відтворення відтінків стилю, полісемії слова, нюансів звукопису тощо. Першочергового значення набуває також адекватне відтворення прагматики оригіналу, тобто його здатності здійснювати певний емоційний вплив на читача, на що звернув увагу Ілько Корунець: “Художні переклади – це не фотографічні відображення першотворів, а їх змістові, стилістичні й прагматичні інваріантні відповідники, що викликають у читача ті самі емоції до зображуваної дійсності та її героїв, що й оригінали” [4, с. 18–19].

Однак далеко не завжди відтворений іншою мовою текст зберігає належний рівень відповідності оригіналу. Існують неоднакові ступені наближення до оригіналу, різні типи “присвоєння” іншомовних текстів – власне переклад, переспів, адаптація, переробка тощо, кожен з яких виявляє певне співвідношення свого й чужого. Зокрема, опускання епізодів та розширення тексту, забарвлення його іншим стильовим і національним колоритом, зміна епохи, місцевості, імен персонажів та інші значні відхилення характерні для переспіву й перероблення, які творчо змінюють оригінал відповідно до наміру інтерпретатора, а також адаптації – суто ужиткового пристосування стилістики, композиції та змісту оригіналу до культурно-історичних, вікових, професійних особливостей і естетичних уподобань читацької аудиторії.

Сучасні перекладознавці розглядають адаптацію як особливий вид міжмовного посередництва, відмінний від перекладу. В. Комісаров розмежував поняття перекладу та адаптації, підкреслюючи, що на відміну від перекладу, адаптація не призначена для повноцінної заміни оригіналу в мові перекладу [3]. А дослідник Марк Дадян розцінює адаптацію як граничну форму перекладацьких перетворень, межу відповідності, після якої говорити про переклад можна лише умовно [2].

Адаптацію, переспів і перероблення В. Будний та М. Ільницький трактують як “межові явища між рецепцією і перекладом” [1, с. 82], оскільки в кожному з цих різновидів відтворення іншомовного тексту перекладач вільно інтерпретує оригінал відповідно до власних творчих інтенцій. Дійсно, в адаптації художнього твору внутрішня творча настанова перекладача, зумовлена його індивідуальним ставленням до оригіналу або іншими чинниками, постає значно виразніше, ніж у перекладі, що претендує на повну адекватність, а відтак, є більш доступною для аналізу. Аналіз творчої настанови перекладача при адаптації літературного твору може сприяти збагаченню уявлень про особливості його сприйняття в конкретних культурно-часових рамках, оскільки в цьому випадку перекладач є не лише посередником між автором оригіналу та його реципієнтами в культурі перекладу, а й інтерпретатором.

Переклад казки О. Уайльда “Щасливий принц” (“The Happy Prince”, 1888), який виконав Олександр Терех, має риси адаптації, про що свідчить опущення окремих фраз, речень та навіть епізодів оригіналу. Розглянемо декілька фрагментів оригіналу, які перекладач опустив, та спробуємо встановити, чим можна пояснити вибір такого перекладацького рішення в кожному конкретному випадку.

“He passed by the cathedral tower, where the white marble angels were sculptured” [6] – *“Вона пролетіла над баштою собору, прикрашеною скульптурними зображеннями мармурових янголів”* – [тут і далі переклад наш – Ю. Я.].

“He passed over the Ghetto, and saw the old Jews bargaining with each other, and weighing out money in copper scales” [6] – *“Вона пролетіла над гетто, споглядаючи старих євреїв, що вели торги один з одним та зважували монети на мідних терезах”*.

Обидва речення, яку опустив перекладачем, описують різні куточки міста, над яким пролітала Ластівка, виконуючи доручення Щасливого Принца, та виконують у казці суто описову, декоративну функцію, ніяк не впливаючи на розвиток сюжетної лінії. Їх опущення, на наш погляд, мотивоване прагненням перекладача адаптувати стиль авторської оповіді до рівня сприйняття наймолодших українських читачів. З цією метою О. Терех скоротив занадто деталізовані, на його погляд, описи, та уник необхідності пояснювати дітям незнайомі соціокультурні реалії, що містяться в опущених фрагментах тексту (наприклад, слово “гетто” в другому реченні). Інші реалії, уникнення яких у перекладі виявилось неможливим, О. Терех переклав описово, або супроводив поясненням у вигляді приміток, що також свідчить на користь нашого припущення про специфіку адаптації цього перекладу саме для дітей.

“There is no Mystery so great as Misery” [6] – *“Страждання – найбільша в світі тайна”*.

“Death is the brother of Sleep, is he not?” [6] – *“Смерть – рідна сестра Сну, чи не так?”*.

Ці речення, також опущені в перекладі О. Тереха, суттєво відрізняються від попередніх, оскільки виражають ідейно-філософські міркування автора казки, важливі для глибокого розуміння її змісту та проблематики. У першому реченні автор оспівав велич і трагізм людських страждань, пояснюючи, чому скрута та поневіряння простих городян хвилювали Щасливого Принца значно більше, ніж яскраві розповіді Ластівки про дивовижні чудеса заморських країн. Друге речення, яке промовляє Ластівка, усвідомлюючи, що її життя добігає кінця, показує авторське ставлення до загибелі героїні – О. Уайльд поетизував концепт смерті, уподібнюючи її сну, тобто забуттю, позбавленню від страждань земного буття. Отже, автор дещо пом’якшив трагічний фінал оповідання, нехарактерний для казкового жанру. Опущення двох вищенаведених речень у перекладі призводить не лише до семантичних, а й до прагматичних втрат, і, на нашу думку, це можна пояснити, лише орієнтацією перекладача саме на дитячу читацьку аудиторію. У цьому випадку адаптація є виправданою, оскільки дітям було б досить важко зрозуміти філософський зміст авторських висловлювань, адже глибоке розуміння таких понять, як страждання та смерть, зазвичай, приходиться до людини вже у зрілому віці.

““Bring me the two most precious things in the city,” said God to one of His Angels; and the Angel brought Him the leaden heart and the dead bird. “You have rightly chosen,”

said God, "for in my garden of Paradise this little bird shall sing for evermore, and in my city of gold the Happy Prince shall praise me" [6] – *“Принеси мені дві найцінніші речі, які знайдеш у цьому місті” – звелів Господь одному зі своїх Янголів; і приніс Йому Янгол свинцеве серце і мертву пташку. “Ти зробив вірний вибір” – сказав Господь, – “бо в моєму райському саду ця маленька пташка співатиме довіку, а в моєму золотому місті Щасливий Принц буде підносити мені хвалу”*”.

Цей епізод, повністю опущений у перекладі О. Тереха, має ключове значення для розуміння авторського ставлення до вчинків двох головних героїв казки – Ластівки та Щасливого Принца. Хоча формально фінал казки залишається трагічним – обидва герої гинуть, – з останнього епізоду ясно зрозуміло, що їхня жертва не була марною, адже найціннішим, що знайшов Янгол у місті, виявились їхні серця – серця тих, хто пожертвував усім, навіть власним життям, заради допомоги ближньому. Відтак, О. Уайльд увиразнює у казці велич співчуття до чужих страждань та красу жертвності заради щастя ближніх. Крім того, завдяки останньому епізоду казка завершується на піднесеній, оптимістичній ноті: хоча земне буття героїв завершилось, на них чекає вічне життя в царстві Бога. Такий фінал ліпше вписується до жанрової традиції казки, ніж скорочений варіант, який маємо в перекладі О. Тереха:

“І вони викинули серце Принца на смітник, де лежала мертва Ластівка” [5, с. 120].

Такий сумний, песимістичний фінал, на наш погляд, може створити у читачів хибне враження, ніби автор казки не схвалює добрих вчинків своїх героїв, адже вони не отримують за них жодної винагороди, як того вимагають традиції казкового жанру. Особливо негативний вплив таке завершення казки може справити на дітей, у свідомості яких може сформуватись такий логічний висновок: якщо той, хто творить добро та жертвує собою заради інших, неминуче гине, а після загибелі виявляється нікому не потрібним, то добрі вчинки не мають жодної цінності, тому робити їх не варто. Отже, ми вважаємо, що в цьому випадку мета перекладача – адаптувати казку О. Уайльда для юних читачів, максимально спростивши її та позбавивши складного для дитячого сприйняття філософського змісту, – не виправдовує засобу, тобто опущення семантично і прагматично вагомого епізоду.

Чи усвідомлював О. Терех можливі наслідки такої трансформації, і чи не було його перекладацьке рішення продиктоване ще й іншими причинами, окрім бажання адаптувати філософську казку О. Уайльда для дитячої аудиторії? На наш погляд, вагомим чинником, що вплинув на рішення перекладача – вилучити останній епізод казки з тексту перекладу, стала соціально-політична ситуація в країні. На момент публікації перекладу, в 1978 році, Україна була республікою у складі СРСР, де, як відомо, пропагували атеїзм, а будь-яка релігійна діяльність була фактично забороненою. Вимоги соціалістичного реалізму – єдиного художнього методу, який схвалювали державна влада та дозволяла цензура, – панували над усіма сферами літератури та інших видів мистецтва. Як зазначили В. Будний та М. Ільницький, теорія художнього перекладу в республіках колишнього СРСР також була підпорядкована вимогам методу соціалістичного реалізму, і навіть вимоги перекладацької адекватності відступали на другий план – “переклад теж мав бути “реалістичний”, а не скажімо, “адекватний”” [1, с. 107]. Чи можливим був за таких обставин в тексті перекладу твору дитячої літератури епізод, в якому мова йде про Бога, Янголів та царство небесне? Швидше за все, цензура

не допустила б такий переклад до друку. Отже, ми вважаємо, що рішення перекладача – вдатися до прийому опущення в цьому випадку можна пояснити не лише його внутрішньою перекладацькою настановою на адаптацію твору для дітей, а й впливом зовнішніх, соціально-політичних, обставин.

Проаналізувавши особливості відтворення літературної казки О. Уайльда “Щасливий принц”, яке зробив О. Терех доходимо висновку, що в цьому випадку правильніше буде вести мову про адаптацію твору для читачів молодшого шкільного віку, ніж про повноцінний мистецький переклад, що відповідає всім вимогам перекладацької адекватності. Аналіз особливостей адаптації цього твору показав, що, керуючись внутрішньою перекладацькою настановою на пристосування уайльдівського тексту до потреб наймолодших українських читачів, перекладач вдався до свідомого спрощення стилю казки, намагаючись вилучити з тексту перекладу незнайомі українським малюкам іншомовні реалії або дати їм доступне для дітей розгорнуте пояснення, а також уникаючи повноцінного відтворення в тексті перекладу складних для дитячого сприйняття філософських концептів страждання та смерті. Було встановлено вплив зовнішніх, соціально-політичних, обставин на специфіку адаптації уайльдівського тексту, що виявився в неможливості відтворення в перекладі радянських часів епізодів оригіналу з яскраво вираженим релігійним змістом. Ґрунтуючись на внутрішній настанові перекладача та особливостях адаптації уайльдівського тексту, можемо зробити такий висновок: сприйняття філософської казки О. Уайльда “Щасливий принц” як твору винятково дитячої літератури, характерне для українських інтерпретаторів радянського періоду, свідчить про недостатньо глибоке усвідомлення філософського та естетичного змісту цього літературного твору, а цілковита підпорядкованість друкованих засобів вимогам партійної цензури не лише перешкоджала вільній інтерпретації творчості О. Уайльда, а й призводила до перекручування змісту його творів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Будний В. Порівняльне літературознавство: Підручник / В. Будний, М. Ільницький. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – 430 с.
2. Дадян М. Поэтическая адаптация, или Три сердца авторского перевода [Електронний ресурс] / Марк Дадян // Иностранная литература. – 2010. – № 12. – Режим доступу до журналу: <http://magazines.russ.ru/inostran/2010/12/da11.html>.
3. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. пособие для интов и фак-тов иностр. яз. / В. Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
4. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства: Підручник / Ілько Вакулович Корунець. – Вінниця : “Нова Книга”, 2008. – 512 с.
5. Уайльд О. Щасливий принц. [Пер. з англ. О. Тереха] / Оскар Уайльд // Казки. Для мол. шк. віку / Мал. Г. Галінської та В. Гордійчука. – К. : “Веселка”, 1978. – 219 с. – С. 109–120.
6. *Wilde Oscar*. The Happy Prince [Електронний ресурс] / Oscar Wilde // Wilde Oscar. The Happy Prince and Other Tales / Oskar Wilde. – Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/dirs/etext97/hpaot10h.htm#startoftext>.

Стаття надійшла до редколегії 22.10.2011

Прийнята до друку 02.11.2011

ADAPTATION OF A FICTION WORK AS A KIND OF INTERLINGUAL INTERPRETATION (ON THE MATERIAL OF OLEXANDER TEREH'S TRANSLATION OF OSCAR WILDE'S TALE "THE HAPPY PRINCE")

Julia Yanchenko

Dniprodzerzhynsk State Technical University,

2, Dniprobudivska St., Dniprodzerzhynsk, Dnipropetrovsk Region, Ukraine, 51918,

e-mail: yulikmur@ukr.net

The article deals with the study of a fiction work adaptation as a kind of its perception and interpretation in a foreign cultural environment. The peculiarities of adaptation of Oscar Wilde's tale "The Happy Prince" by Olexander Tereh were analyzed, the complex of factors which influenced the character of this work's adaptation was determiner, the links between the factors which influenced the adaptation and the peculiarities of this work's perception in the culture of target language..

Key words: adaptation, translation, reception, translator's aim.

АДАПТАЦИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ КАК РАЗНОВИДНОСТЬ МЕЖЪЯЗЫКОВОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ (НА МАТЕРИАЛЕ ПЕРЕВОДА А. ТЕРЕХА СКАЗКИ О. УАЙЛЬДА "THE HAPPY PRINCE")

Юлия Янченко

Днепродзержинский Государственный технический университет,

ул. Днепростроевская, 2-а, г. Днепродзержинск, Днепропетровская обл., 51918,

e-mail: yulikmur@ukr.net

Рассмотрено адаптацию художественного произведения как разновидность его восприятия и интерпретации в иноязычной культурной среде. Проанализированны особенности адаптации сказки О. Уайльда "The Harry Prince" в переводе А. Тереха, определен комплекс факторов, которые повлияли на характер адаптации этого произведения, установлена связь между факторами, которые обусловили адаптацию, и особенностями рецепции произведения в культуре перевода.

Ключевые слова: адаптация, перевод, рецепция, переводческая установка.